

САНЪАТШУНОСЛИКДА БАДИЙ ОБРАЗНИ ТАДҚИҚ ЭТИШНИНГ ЗАМОНАВИЙ НАЗАРИЙ ЁНДАШУВЛАРИ

Наргиза Алимова

Ўзбекистон давлат хореография академияси проректори,

Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист

<https://doi.org/10.5281/zenodo.21735058>

Аннотация

Мазкур тезисда санъатшунослик фанининг асосий назарий категорияларидан бири ҳисобланган бадий образ феноменининг илмий талқини ҳамда уни тадқиқ этишнинг замонавий ёндашувлари таҳлил қилинган. Бадий образнинг эстетик моҳияти, унинг санъат асари мазмунини шакллантиришдаги ўрни, герменевтик, семиотик ва культурологик ёндашувларнинг назарий асослари ёритилган. Шунингдек, бадий образни комплекс таҳлил қилишда фанлараро методологиянинг аҳамияти асосланган.

Калит сўзлар: санъатшунослик, бадий образ, эстетика, интерпретация, герменевтика, семиотика, культурология.

Кириш

Санъатшунослик фанининг ривожланишида бадий образ тушунчаси марказий назарий категориялардан бири сифатида эътироф этилади. Чунки ҳар қандай санъат асарининг ғоявий-эстетик қиймати, аввало, унда яратилган бадий образ тизими орқали намоён бўлади. Бадий образ воқеликнинг оддий инъикоси эмас, балки ижодкорнинг эстетик идеали, бадий тафаккури ва индивидуал дунёқараши асосида қайта ишланган маънавий-эстетик моделидир [1].

Бугунги кунда санъатшуносликда санъат асарларини таҳлил қилишга нисбатан методологик ёндашувлар тобора такомиллашиб бормоқда. Анъанавий тарихий-бадий таҳлил билан бир қаторда герменевтик, семиотик, культурологик ва интердисциплинар ёндашувлар қўлланилиши натижасида бадий образнинг мазмун-моҳиятини янада чуқурроқ англаш имконияти кенгаймоқда [2]. Бу эса санъатшунослик тадқиқотларида илмий таҳлилнинг янги мезонларини шакллантиришга хизмат қилмоқда.

Мазкур тезиснинг мақсади санъатшуносликда бадий образни тадқиқ этишнинг асосий назарий ёндашувларини таҳлил қилиш ҳамда уларнинг замонавий санъат таҳлилидаги аҳамиятини очиб беришдан иборат.

Санъатшунослик нуқтаи назаридан бадий образ воқеликнинг эстетик қайта ишланган шакли бўлиб, у ижодкорнинг ҳиссий-образли тафаккури маҳсули сифатида намоён бўлади. Бадий образ санъат асарининг мазмун ва шакл бирлигини таъминлайдиган, унинг ғоявий-эстетик қийматини белгилайдиган муҳим категория ҳисобланади. Унинг ўзига хослиги шундаки, образ орқали воқеликнинг ташқи кўриниши эмас, балки унинг маънавий моҳияти, инсоннинг эстетик муносабати ва ижтимоий тажрибаси ифодаланади [3].

Бадий образ нафақат муайян воқеликнинг инъикоси, балки ижодкорнинг индивидуал дунёқараши, бадий тафаккури ва эстетик идеали маҳсули ҳамдир. Шу сабабли ҳар бир санъат асаридаги образ ўзига хос маъно тизимига эга бўлиб, томошабин ёки ўқувчи томонидан турлича интерпретация қилиниши мумкин. Замонавий

санъатшуносликда айнан шу жиҳат бадий образни кўп қиррали илмий тадқиқот объекти сифатида баҳолашга асос бўлади.

Замонавий санъатшуносликда бадий образни тадқиқ этишда бир нечта илмий ёндашувлар шаклланган бўлиб, уларнинг ҳар бири образнинг муайян хусусиятларини очиб беришга хизмат қилади.

Аввало, **герменевтик ёндашув** санъат асарининг мазмуний қатламларини таҳлил қилишга қаратилган. Мазкур ёндашувга кўра, ҳар қандай бадий образ муайян тарихий давр, маданий муҳит ва ижодкорнинг эстетик қарашлари билан чамбарчас боғлиқ ҳолда шаклланади. Шунинг учун образнинг ҳақиқий мазмунини англаш учун унинг яратилиш тарихи, муаллиф мақсади ва асарнинг ижтимоий-маданий контекстини ҳисобга олиш зарур [1]. Герменевтик таҳлил бадий асарнинг ташқи шаклидан кўра унинг ички маъно қатламларини очиш имкониятини беради.

Семиотик ёндашув эса бадий образни белгилар тизими сифатида талқин қилади. Унга кўра, санъат асаридаги ҳар бир бадий элемент — композиция, ранг, пластик ечим, ритм ёки шакл муайян маънони ифодаловчи белги вазифасини бажаради. Ю.М. Лотман таъкидлаганидек, санъат асари ўзига хос ахборот тизими бўлиб, унинг мазмуни белгилар ўртасидаги муносабатлар орқали намоён бўлади [4]. Мазкур ёндашув санъат асарининг рамзий табиатини очиб бериш ҳамда унинг эстетик таъсир механизмининг англашда муҳим аҳамият касб этади.

Культурологик ёндашув бадий образни миллий маданият, урф-одатлар, тарихий хотира ва маънавий қадриятлар билан узвий боғлиқ ҳолда ўрганишни назарда тутди. Ҳар бир халқ санъатида шаклланган образлар миллий эстетик идеал, ҳаёт тарзи ва дунёқарашини ўзида мужассам этади. Шу боис маданий муҳит бадий образнинг мазмуни ва ифодавий хусусиятларини белгилаб берувчи муҳим омиллардан бири ҳисобланади [5].

Шу билан бирга, замонавий санъатшуносликда **қиёсий-тарихий ёндашув** ҳам муҳим аҳамиятга эга. Ушбу метод турли даврлар, санъат мактаблари ва миллий анъаналарда шаклланган бадий образларни ўзаро таққослаш орқали уларнинг умумий ва ўзига хос хусусиятларини аниқлаш имконини беради. Бундай таҳлил образнинг эволюциясини, эстетик идеалларнинг ўзгаришини ҳамда маданий таъсирларни илмий асосда баҳолашга хизмат қилади.

Сўнгги йилларда санъатшунослик тадқиқотларида **интердисциплинар ёндашув** тобора кенг қўлланилмоқда. Унда эстетика, маданиятшунослик, фалсафа, психология ва коммуникация назарияси каби фанлар ютуқларидан фойдаланиш орқали бадий образнинг мазмуни кенгроқ талқин қилинади. Бу эса санъат асарини нафақат эстетик ҳодиса, балки ижтимоий-маданий коммуникация воситаси сифатида ҳам ўрганиш имкониятини яратади.

Таъкидлаш жоизки, юқорида қайд этилган ёндашувларнинг ҳар бири бадий образнинг маълум бир жиҳатларини ёритади. Бироқ уларнинг бирортаси алоҳида ҳолда образнинг бутун моҳиятини тўлиқ очиб бера олмайди. Шу сабабли замонавий санъатшуносликда комплекс методологик ёндашув устувор аҳамият касб этмоқда. Герменевтик таҳлил асарнинг маънавий мазмунини, семиотик ёндашув унинг рамзий тизимини, культурологик таҳлил миллий-маданий хусусиятларини, қиёсий-тарихий таҳлил эса образнинг тараққиёт босқичларини очиб беради. Ушбу методларнинг ўзаро

уйғунлиги санъат асарининг бадиий-эстетик қийматини холис ва илмий баҳолаш имконини яратади.

Юқорида кўриб чиқилган назарий ёндашувларнинг интеграцияси бадиий образни комплекс тадқиқ этишнинг концептуал асосини ташкил этади. Уларнинг ўзаро боғлиқлиги ва таҳлил жараёнидаги ўрни 1-расмда схематик кўринишда акс эттирилган.



1-расм. Санъатшуносликда бадиий образни тадқиқ этишнинг назарий ёндашувлари.

1-расмда акс эттирилган концептуал модель бадиий образни тадқиқ этишда қўлланиладиган асосий назарий ёндашувларнинг ўзаро интеграциясини намоён этади. Ушбу ёндашувларни комплекс қўллаш санъат асарининг эстетик, семантик ва маданий хусусиятларини чуқур таҳлил қилиш ҳамда унинг илмий интерпретациясини шакллантириш имконини беради.

Замонавий глобаллашув шароитида миллий санъатни тадқиқ этишда ҳам бадиий образ феноменига нисбатан илмий ёндашувларни такомиллаштириш муҳим аҳамият касб этади. Чунки бадиий образ нафақат эстетик қадриятларни, балки миллатнинг тарихий хотираси, маънавий мероси ва маданий идентификациясини ҳам ифодалайди. Шу нуқтаи назардан, санъатшуносликда бадиий образни комплекс тадқиқ этиш миллий маданий меросни илмий асосда ўрганиш ва унинг замонавий талқинларини ишлаб чиқишда муҳим назарий аҳамиятга эга.

Бугунги глобаллашув ва рақамлаштириш жараёнлари санъатшунослик тадқиқотлари олдига янги вазифаларни қўймоқда. Замонавий визуал маданият, рақамли санъат ва мультимедиа муҳитида яратилаётган асарларни таҳлил қилишда анъанавий назарий ёндашувларни янги тадқиқот методлари билан бойитиш долзарб аҳамият касб этмоқда. Бу эса бадиий образни талқин қилиш имкониятларини кенгайтириш билан бирга, санъатшуносликнинг методологик салоҳиятини ҳам юксалтиришга хизмат қилади.

Хулоса

Хулоса қилиб айтганда, бадий образ санъатшуносликнинг муҳим назарий категорияларидан бири бўлиб, у санъат асарининг ғоявий мазмуни, эстетик қиймати ва таъсирчанлигини белгилайди. Уни илмий тадқиқ этиш ташқи ифодавий шакллар билан бир қаторда ички маъноси, рамзий хусусиятлари ва миллий-маданий асосларини ҳам комплекс таҳлил қилишни талаб этади.

Тадқиқот натижалари герменевтик, семиотик, культурологик ва қиёсий-тарихий ёндашувлар бадий образнинг турли қирраларини очиб беришда муҳим аҳамиятга эга эканини кўрсатди. Бироқ образ феноменини тўлиқ англаш учун комплекс ва интердисциплинар методологиядан фойдаланиш самарали ҳисобланади. Натижада, бадий образни тадқиқ этишнинг комплекс назарий модели санъатшунослик тадқиқотларининг илмий-назарий асосларини такомиллаштиришга, миллий бадий меросни замонавий илмий ёндашувлар асосида баҳолашга ҳамда янги методологик концепцияларни шакллантиришга хизмат қилади.

Шу жиҳатдан, бадий образни тадқиқ этишнинг замонавий назарий ёндашувларини такомиллаштириш санъатшунослик фанининг методологик ривожланишига, миллий бадий меросни чуқур илмий асосда ўрганишга ҳамда унинг жаҳон санъатшунослигидаги ўрнини мустаҳкамлашга хизмат қилади.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Gadamer H.-G. *Truth and Method*. 2nd rev. ed. New York: Continuum, 2004. 601 p.
2. Боров Ю. Б. *Эстетика*. Москва: Высшая школа, 2002. 511 с.
3. Лосев А. Ф. *Проблема художественного образа*. Москва: Академический проект, 1995. 320 с.
4. Лотман Ю. М. *Семиосфера*. Санкт-Петербург: Искусство-СПБ, 2000. 704 с.
5. Eco U. *A Theory of Semiotics*. Bloomington: Indiana University Press, 1976. 354 p.